

Mauersberg, Stanisław

"Przegląd Historyczno-Oświatowy". R. 19 (1976) - 20 (1977) : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 24, 249-254

1981

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

i młodzieży (ogrody Jordana, Ogrody Gier i Zabaw Ruchowych im. W. Raua, harcerstwo). W ogólnym obrazie XIX-wiecznej teorii wychowania fizycznego sporo miejsca zajmuje polska myśl pedagogiczna, do której oryginalny wkład wnosili m. in.: E. Estkowski, B. Trentowski, M. Weryho-Radziwiłłowiczowa, J. W. Dawid, S. Karpowicz, S. Markiewicz, E. Madeyski, E. Piasecki i W. R. Kozłowski. W początkach XX w. — pisze Autor — problemy wychowania fizycznego stały się integralną częścią kongresów i zjazdów pedagogicznych. „Ideałem, do którego często się odwoływano, był ideał harmonii rozwojowej, »zagubionej« — jak to określano — i w szkole, i w życiu; w szkole wskutek jednostronnej dbałości o rozwój intelektualny młodzieży, a w życiu wskutek napięć wywoływanych postępowaniem techniki, nie zawsze służącej dobru i szczęściu człowieka” (s. 259).

Wśród różnorodnych wątków treściowych omawianej książki znalazły się również bardzo interesujące informacje o początkach i rozwoju sportu robotniczego na ziemiach polskich. Już przed pierwszą wojną światową działały licz-

ne robotnicze organizacje sportowe, np. „Siła” na Śląsku Cieszyńskim, Robotniczy Klub Sportowy w Galicji oraz liczne kluby w przemysłowych ośrodkach Królestwa Polskiego. Wiele uwagi poświęcił też Autor genezie i rozwojowi turystyki, taternictwa i krajoznawstwa oraz przyswiewcającej temu ruchowi ideologii, w której element wychowawczy i patriotyczny zajmował ważne miejsce.

Systematyczny wykład dziejów wychowania fizycznego i sportu na ziemiach polskich kończy się na roku 1945. Ostatni rozdział pt. „Współczesne tendencje i kierunki rozwoju” przynosi syntetyczny obraz ruchu sportowego w powojennym trzydziestolecu oraz zarys osiągnięć Polski Ludowej w dziedzinie kultury fizycznej. W tym miejscu warto zgłosić dezyderat pod adresem Autora, by w najbliższej przyszłości przygotował oddzielną publikację na temat wychowania fizycznego i sportu polskiego w ostatnim trzydziestopięcioleciu. Podobnie jak recenzowana książka spotka się ona z dużym zainteresowaniem licznych rzesz czytelników.

Józef Miąso

„PRZEGLĄD HISTORYCZNO-OŚWIATOWY”, Kwartalnik Związku Nauczycielstwa Polskiego poświęcony dziejom wychowania i oświaty*. (Roczniki XIX z 1976 r. i XX z 1977 r. oraz numery 1 i 2 rocznika XXI z 1978 r.).

W latach 1976, 1977 i w pierwszej połowie 1978 r. ukazało się 10 numerów kwartalnika o przeciętnej objętości 10,9 arkuszy wydawniczych. W porównaniu z latami 1974, 1975 nastąpił nieznaczny spadek przeciętnej objętości jednego numeru o 0,4 ark. wyd. Przeciętny nakład czasopisma liczył 1209 egz. (od 955 egz. numeru 2 z 1976 r. do 2000 egz. numeru 4 z 1976 r.). W porównaniu z przeciętnym nakładem z lat 1974, 1975, który wyniósł 913 egz., notujemy więc pewien

wzrost w ostatnim czasie, co świadczy o rozszerzeniu się kręgu czytelników.

W składzie Rady Redakcyjnej nastąpiły pewne zmiany, a mianowicie w 1977 r. zmarł Stanisław Mach, a od 1978 r. do Rady dokooptowano przewodniczącego ZG ZNP Bolesława Grzesia. Skład Redakcji pozostawał bez zmiany (Ryszard Wroczyński — red. naczn., Jan Hulewicz — zmarł w 1980 r., Józef Miąso, Tadeusz Nowacki).

W kwartalniku występowało w ostatnich latach pięć działów stałych, powtarzających się niemal w każdym numerze. Są to: 1. „Artykuły i rozprawy”. 2. „Sylwetki”; 3. „Materiały”; 4. „Kronika”; 5. „Recenzje”. W pierwszych nume-

* Recenzja przygotowana na konferencję poświęconą ocenie kwartalnika „Przeгляд Historyczno-Oświatowy”, zorganizowaną przez Redakcję i Zarząd Główny ZNP w 1978 r.

rac każdego roku zamieszczono bibliografię prac z zakresu wychowania, szkolnictwa i myśli pedagogicznej w Polsce za lata 1974, 1975 i 1976. Ponadto ostatni z omawianych numerów (nr 2 z 1978 r.) zawiera bibliografię zawartości dwudziestu roczników „Przeglądu Historyczno-Oświatowego” (1947—1977).

W numerze 2 z 1976 r. miejsce działu „Artykuły i rozprawy” zajmują „Materiały z sesji w Łowiczu”, poświęconej 70 rocznicy zjazdu nauczycielstwa ludowego w Pilaszkwowie, a w numerze 1 z 1977 r. — „Materiały z sesji Komisji Historycznej ZG ZNP w Warszawie”, poświęconej tajnemu nauczaniu w latach II wojny światowej.

Sesja łowicka przyniosła szczególnie interesujące informacje o zjeździe nauczycieli — ludowców w Pilaszkwowie (1 IX 1905 r.), który stanowił ważne ogniwo w walce o szkołę polską oraz w organizowaniu ruchu zawodowego postępowego nauczycielstwa wiejskiego w Kongresówce.

Sesja warszawska przyczyniła się do dalszego zweryfikowania dotychczas zebranych materiałów informacyjnych o tajnym nauczaniu, szczególnie na poziomie średnim i wyższym. Ponadto stała się ona okazją do wymiany doświadczeń i metod pracy okręgowych komisji historycznych ZNP na terenie całego kraju, które główny wysiłek badawczy koncentrują na zagadnieniach nauczycielskiego ruchu w obronie polskiej oświaty i kultury oraz na martyrologii nauczycieli polskich podczas okupacji niemieckiej.

Numer 4 z 1976 r. należący do najobszerniejszych (12,2 ark. wyd.) i wydany w największym nakładzie (2000 egz.) jest w całości poświęcony Ziemi Gdańskiej. Zamieszczone w nim artykuły informują o kształceniu zawodowym na Pomorzu Gdańskim (artykuły K. Kubika i K. Trzebiatowskiego) oraz o roli szkoły w rozwoju województwa gdańskiego w Polsce Ludowej. Znajdujemy tu również obszerne informacje o kilkuset nauczycielach Ziemi Gdańskiej poległych, zamordowanych i zaginionych w latach 1939—1945 (N. Kozłowski) oraz biblio-

grafię historii oświaty i wychowania na Pomorzu Gdańskim za lata 1968—1975 i dwie recenzje książek traktujących o dziejach szkolnictwa morskiego i marynarki wojennej.

W dotychczasowych dziejach kwartalnika ukazało się 7 numerów o charakterze regionalnym (2 łódzkie, 2 gdańskie oraz warmińsko-mazurski, śląski i kielecko-radomski). Uprzywilejowanie regionów łódzkiego i gdańskiego jest zapewne uzasadnione ruchliwością komisji historycznych czy może żywymi zainteresowaniami historyczno-oświatowymi nauczycieli tych okręgów, ale wydaje się, że pożądane byłoby również przygotowanie numerów: warszawskiego, dolnośląskiego, krakowskiego, lubelskiego, białostockiego, rzeszowskiego i innych. Sądzę, że jest to dobra forma zdobywania dla czasopisma nowych obszarów kraju, a tym samym rozszerzenia kręgu czytelników.

W dziale „Artykuły i rozprawy” obejmującym 16 pozycji znajdujemy prace przekrojowe, ukazujące dzieje pewnych typów szkolnictwa czy instytucji oświatowych lub wychowawczych w określonym regionie i określonych latach (np. B. Sawy, *Szkolnictwo wyższe, średnie i elementarne w Zamościu w XVIII i XIX w.*; K. Kubika, *Kształcenie zawodowe na Pomorzu Gdańskim w okresie zaborów*; czy K. Trzebiatowskiego, *Szkolnictwo zawodowe na Pomorzu Gdańskim w latach 1920—1939*) albo też prace poświęcone wybranemu zagadnieniu z historii oświaty i wychowania (np. J. Schoenbrenner, *Nauczyciele wiejscy Królestwa Polskiego w rewolucji 1905 r.*; E. C. Króla, *Sprawa podręczników i pomocy naukowych w jawnym szkolnictwie polskim w Generalnej Guberni*; W. Frocha, *Opieka nad sierotami i żakami ze strony lubelskiej rady miejskiej w XVI w.*). Wszystkie prace zamieszczone w tym dziale są starannie udokumentowane, przynoszą wiele nowych wiadomości, ujęć i interpretacji*.

* Prace przykładowo wymienione w recenzji należą — moim zdaniem — do najbardziej interesujących i wartościowych.

Artykuły materiałowe, relacjonujące, posiadające bogatą faktografię, zaliczono do działu „Materiały”, obejmującego ogółem 29 prac. Rozgraniczenie tego działu od poprzedniego („Artykuły i rozprawy”) jest w praktyce dość trudne, granica bywa tu płynna, ma często charakter umowny, nie dostrzegam jednakże pod tym względem wyraźnych niekonsekwencji.

Prace zamieszczone w tym dziale mają na ogół także wysoką wartość i przynoszą wiele cennego materiału informacyjnego. Przykładowo można by wymienić prace E. Martuszewskiego, *Z zagadnień szkolnictwa wiejskiego na północno-zachodnim pograniczu Mazur na przełomie XVIII i XIX w.*; S. Wołoszyna, *Rozprawa E. Czarneckiego o nauczycielu z 1808 r. przedstawiona Towarzystwu Naukowemu Przyjaciół Nauk*; J. Wadowskiej, *Szkoła powiatowa w Sieradzu i jej nauczyciele (1833—1868)*; H. Lutzowej, *Początki organizacji szkolnictwa polskiego w Niemczech po II wojnie światowej* oraz K. Borzęckiego, *Determinanty realizacji obowiązku szkolnego na Warmii i Mazurach w latach 1945—1950*.

W dziale „Sylwetki” znajdujemy obszernie informacje biograficzne o 14 zmarłych nauczycielach i działaczach oświatowych. Dostarczają one wiadomości nie tylko o ludziach szeroko znanych, jak Michał Kajka, Maria Lipska-Librachowa czy Kazimierz Szelażowski, lecz również o działaczach zasłużonych dla polskiej oświaty, aczkolwiek niezbyt znanych szerszemu ogółowi, np. Stanisław Wiacek, Helena Głogowska czy Józef Mozolewski.

Dział „Kronika” zawiera systematycznie prowadzone zapiski z prac ZNP oraz informacje o działalności komisji historycznych Związku i o konferencjach historyczno-oświatowych. Ponadto znajduje się tu interesujący cykl „Szkoły-jubilatki”, obejmujący zarysy dziejów 6 szkół o ponad stuletniej tradycji, a mianowicie: Technikum Włókienniczego w Bielsku-Białej, Liceum Ogólnokształcącego im. Powstańców Wielkopolskich w Wągrowcu, Liceum Ogólnokształcącego

im. Kazimierza Jagiellończyka w Sieradzu, Gimnazjum i Liceum w Gnieźnie, Liceum Ogólnokształcącego im. A. Witkowskiego w Krakowie oraz Liceum Ogólnokształcącego im. B. Prusa w Siedlcach. Cykl „Szkoły-jubilatki” jest bardzo cenny dla historyków wychowania, dostarcza bowiem materiałów źródłowych do dziejów szkolnictwa w Polsce. Budzi on również zapewne żywe zainteresowanie w środowiskach oświatowych związanych z przedstawionymi w nim uczelniami.

Dział „Recenzje”, występujący w każdym prawie numerze kwartalnika, zawiera po kilka opinii o książkach historyczno-oświatowych, które ukazały się ostatnio na polskim rynku wydawniczym. W dwu przypadkach znajdujemy recenzje książek wydanych w Czechosłowacji (praca J. Mateja o nauczycielach w powstaniu słowackim) i w RFN (praca Ch. Klessmanna o obronie kultury polskiej i tajnym nauczaniu w Polsce podczas okupacji niemieckiej).

Co roku „Przegląd” zamieszcza obszerną bibliografię opublikowanych druków zwartych oraz rozpraw i artykułów z zakresu historii wychowania, szkolnictwa i myśli pedagogicznej. Bibliografia opracowana przez Janinę Marciniak zawiera prace wydane w 1974, 1975 i 1976 r. Ponadto w drugim numerze z 1978 r. znajdujemy bibliografię zawartości 20 roczników „Przeglądu Historyczno-Oświatowego” z lat 1947—1977. Przejrzysty układ corocznych bibliografii i bibliografii „Przeglądu” oraz ich szczegółowość i prawie kompletność (dodałbym może tylko do wykładu wykorzystanych czasopism „Mówią Wieki”, które zamieszczają również prace historyczno-oświatowe) czynią z bibliografii nieocenioną i niezastąpioną pomoc przy poszukiwaniu literatury do określonego tematu.

Tematyka prac „Przeglądu” dotyczy historii ruchu nauczycielskiego, kierunków rozwoju szkolnictwa i pedagogiki, dziejów różnych typów szkół i oświaty pozaszkolnej. Przeważa zdecydowanie tematyka nauczycielska. Spośród 60 prac zamieszczonych w „Artykułach i rozpra-

wach" (łącznie z referatami na sesjach), „Materiałach” oraz w cyklu „Szkoły-ju-bilatki” prawie połowę (26) poświęcono ruchowi nauczycielskiemu, historii zawodu nauczycielskiego i kształceniu nauczycieli. Połowę z tego (13) obejmuje tematyka tajnego nauczania. Zagadnienia historycznego rozwoju teorii i praktyki pedagogicznej łącznie z dziejami organizacji szkolnictwa obejmują prawie jedną czwartą (14) ogółu prac. Pozostałe prace poświęcono dziejom szkolnictwa podstawowego (6), historii szkół średnich ogólnokształcących (7), szkół zawodowych (2), szkół specjalnych (1), opiece nad dzieckiem (2) i oświacie pozaszkolnej (2). Proporcje te nie nasuwają zastrzeżeń, a uprzywilejowanie tematyki nauczycielskiej jest w pełni uzasadnione charakterem czasopisma, które jest kwartalnikiem ZNP.

Warto by może jednak rozszerzyć problematykę ruchu nauczycielskiego o zagadnienia udziału nauczycieli i związków nauczycielskich w ruchu społeczno-oświatowym i niepodległościowym podczas zaborów oraz w życiu społeczno-politycznym w II Rzeczypospolitej i w pierwszych latach Polski Ludowej. Może by przy tym przedstawić rolę nauczycieli działających w partiach i stronnictwach politycznych (ludowych, robotniczych, narodowych, chrześcijańskich, sanacyjnych i innych), w organizacjach i instytucjach oświatowych, jak: Polska Macierz Szkolna, Towarzystwo Szkoły Ludowej, Towarzystwo Czytelni Ludowych, Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego, Instytut Oświaty Dorosłych, Wolna Wszelchnica Polska, uniwersytety ludowe różnych odcieni, uniwersytety robotnicze, powszechne i niedzielne, koła młodzieży wiejskiej, koła młodzieży katolickiej, Przewodnik Wiejski, Strzelec, Ochotnicza Straż Pożarna i in. Trzeba by ukazać również wkład nauczycieli w prace różnych partii i organizacji konspiracyjnych podczas II wojny światowej (nie ograniczając się do TON-u, Delegatury i tajnego nauczania). Pożądane byłoby także scharakteryzowanie relacji i stosunków między różnymi organizacjami nauczycielskimi, np. współpraca i

polemiki z TNSW czy ze SChNiNSP.

Prawie wszystkie prace zamieszczone w omawianych rocznikach dotyczą oświaty polskiej. Jedyne wyjątki uczyniono dla osiągnięć oświatowych rewolucji październikowej. Przyjęto zatem zasadę, że „Przegląd” jest czasopismem poświęconym dziejom polskiej oświaty i wychowania. Sądzę jednak, że oświata w Polsce powinno się przedstawiać na tle rozwoju oświaty w innych krajach, aby móc porównywać osiągnięcia, problemy i zagadnienia pedagogiczne występujące w przeszłości w naszym kraju i w innych państwach, zwłaszcza tych, które na naszą pedagogikę i oświatę wywierały silny wpływ. Takie ujęcie pozwoli na stosowanie słusznej miary w ocenie naszego dorobku oświatowego.

Przyjrzyjmy się z kolei, jakich okresów historycznych dotyczą prace zamieszczone w omawianych rocznikach. Spośród 54 prac zamieszczonych w działach: „Artykuły i rozprawy” oraz „Materiały” (łącznie z referatami z dwóch sesji) okresu staropolskiego (XVI w.) dotyczy 1 praca, Księstwa Warszawskiego — 2 prace, okresu zaborów — 9 prac (w tym zaboru austriackiego — 1, zaboru pruskiego — 3, a Królestwa Kongresowego — 5), lat I wojny światowej — 2 prace, II Rzeczypospolitej — 16 prac, okresu II wojny światowej i okupacji niemieckiej — także 16 prac, wreszcie lat Polski Ludowej — 8 prac. Proporcje liczbowe między pracami omawiającymi dzieje oświaty w latach zaborów, drugiej niepodległości, okupacji i Polski Ludowej są — jak widać — dość wyważone, z tym że — zgodnie z przyjętymi założeniami Redakcji (patrz art. R. Wroczyńskiego: *U progu trzeciego dziesięciolecia*, nr 1 z 1978 r.) — przeważają opracowania poświęcone nowszemu dziejom oświaty w Polsce. Uprzywilejowanie okresu II Rzeczypospolitej jest całkowicie uzasadnione w dobie rosnącego zainteresowania Polską z lat międzywojennych (60-lecie drugiej niepodległości).

Autorzy prac zamieszczonych w „Przeglądzie” pochodzą z różnych regionów Polski. Spośród 74 autorów prac zamieszczonych w „Artykułach i roz-

prawach" (łącznie z referatami z dwóch sesji) w „Materiałach” oraz w cyklach: „Szkoły-jubilatki” i „Sylwetki” znajdujemy 26 autorów z Warszawy, 7 z Gdańska i Ziemi Gdańskiej (temu regionowi poświęcono cały numer 4 z 1976 r.), 6 z Łodzi i Ziemi Łódzkiej, 5 z Poznania i regionu poznańskiego, 4 z Krakowa, 4 ze Śląska Górnego i Cieszyńskiego, 4 z Lublina i Lubelskiego, 4 z Ziemi Lubuskiej, 3 z Białostockiego, 3 z Kieleckiego, 3 z Olsztyńskiego, 2 z Torunia i Bydgoszczy, 1 z Częstochowy, 1 z Siedlec i 1 z Wrocławia. Spojrzenie na mapę Polski pozwala zauważyć, że dla pełnej reprezentacji ziem polskich brak autorów z Pomorza Zachodniego (Szczecińskie, Koszalińskie), a stosunkowo słabo prezentuje się Dolny Śląsk oraz południowo-wschodni region Polski. Nie przeszkadza to jednak w stwierdzeniu, że „Przegląd” jest czasopismem ogólnopolskim zarówno pod względem tematyki, zamieszcza bowiem liczne prace regionalne, jak i pod względem doboru współpracowników, którzy pochodzą z różnych stron Polski. Wyszukiwanie różnych autorów i umiejętna współpraca z nimi przy warsztacie redakcyjnym dają znakomite rezultaty, odkrywają możliwości twórcze wielu nauczycieli, rozbudzają ich ambicje i dostarczają im satysfakcji, ku pożytkowi historiografii wychowania i oświaty. I to jest — jak sądzę — także wielkie, godne najwyższego uznania osiągnięcie kwartalnika.

Na zakończenie spróbujmy odpowiedzieć na pytanie, czy „Przegląd Historyczno-Oświatowy” jest przydatny dla nauczycieli studiujących. „Rozprawy i artykuły” zamieszczone w „Przeglądzie” są — jak już wspomniałem — bogatym źródłem wiadomości z dziejów ruchu nauczycielskiego, rozwoju oświaty szkolnej i pozaszkolnej oraz myśli wychowawczej na ziemiach polskich, w XIX i XX w. W pracach seminaryjnych i magisterskich z historii wychowania, na studiach pedagogicznych dziennych i nocnych studenci nierzadko wyzyskują artykuły z „Przeglądu”. Znakomitym przewodnikiem po zawartości „Przeglądu” dla studiujących i nauczających jest

świetnie opracowana bibliografia wszystkich prac zamieszczonych w dotychczasowych rocznikach „Przeglądu” (nr 2 z 1978 r.).

W ogóle bibliografia prac z zakresu wychowania, szkolnictwa i myśli pedagogicznej w Polsce zawarta w kolejnych rocznikach „Przeglądu” za kolejne lata ubiegłe stanowi niewątpliwie najbardziej wartościową pomoc dla studiujących i nauczających, a szczególnie dla studentów przygotowujących prace magisterskie z różnych dziedzin wychowania i nauczania. „Przewodnik Bibliograficzny” i „Bibliografia Zawartości Czasopism”, wydawane przez Bibliotekę Narodową, obejmują wprawdzie wszystkie dziedziny wiedzy, ale studentowi niełatwo z nich korzystać ze względu na układ bibliografii, wymagający żmudnych poszukiwań w wielotomowych zbiorach, dość trudno dostępnych i mało rozpowszechnionych. Bibliografie pedagogiczne oddzielnie wydane obejmują tylko kilkuletnie okresy. Natomiast bibliografia zamieszczona w każdym roczniku „Przeglądu” jest łatwo dostępna, przejrzysta i niemal kompletna, stąd płynie jej niezastąpiona wartość.

Dla studentów (także studiujących nauczycieli) przygotowujących prace magisterskie przedstawiające dzieje określonych szkół i zakładów oświatowo-wychowawczych — cennych przykładów opracowania tematu dostarcza cykl „Szkoły-jubilatki”, a znów dla przygotowujących prace poświęcone wybranym działaczom-oświatowcom podobną rolę spełnia cykl „Sylwetki”.

Warto by się zastanowił, w jaki sposób „Przegląd Historyczno-Oświatowy” mógłby przyjść z jeszcze efektywniejszą pomocą dla studiujących nauczycieli. Proponuję rozważenie wprowadzenia cyklu artykułów przedstawiających historyczną genezę (rodowód) pedagogiki współczesnej, organizacji szkolnictwa i wychowania. Cykl ten wyślabiłby historyczne pochodzenie wybranych zagadnień myśli i praktyki pedagogicznej oraz organizacji nauczania i wychowania, co przyczyniłoby się do pełniejszego zrozumienia wielu zagad-

nień pedagogicznych, dydaktycznych i organizacyjnych współczesnego systemu pedagogicznego.

Wreszcie dla zwiększenia zainteresowania kwartalnikiem można by wprowadzić dział ciekawostek z historii wychowania, tj. z życia dawnych szkół,

studentów, nauczycieli, aktualności dawnych traktatów pedagogicznych itp. Dział ten zbliżałby czasopismo do czytelników i rozwijałby ich zainteresowania historyczno-oświatowe.

Stanisław Mauersberg